IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

SANOAT KORXONALARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI IFODALOVCHI KO‘RSATKICHLAR TIZIMI VA ULARNING TAVSIFI

Abdullaev Bahodir Tojimirzaevich
“O‘zbekiston metallurgiya
kombinati” AJ boshqaruvi raisi
e-mail: bahodirabdullayev@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23118655

Annotatsiya

Mazkur maqolada sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi va ularning iqtisodiy mazmuni yoritilgan. Tadqiqotda sanoat korxonalarining samaradorligini baholashda qo‘llaniladigan ishlab chiqarish, mehnat, asosiy vositalar, moddiy resurslar, xarajatlar, moliyaviy natijalar, foydalilik, rentabellik va innovatsion faoliyat ko‘rsatkichlarining nazariy hamda amaliy ahamiyati tahlil qilingan. Iqtisodiy samaradorlikni bitta ko‘rsatkich orqali to‘liq ifodalash mumkin emasligi, shu sababli ko‘rsatkichlar tizimidan foydalanish zarurligi asoslangan. Shuningdek, ishlab chiqarish hajmi, mahsulot tannarxi, mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish samaradorligi, material sig‘imi, foyda, rentabellik, aktivlardan foydalanish va investitsiyalar samaradorligi kabi ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligi ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini to‘liq baholash uchun natijaviy, resurs, xarajat va moliyaviy ko‘rsatkichlarni yagona tizimda qo‘llash maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuv korxonalarning ichki imkoniyatlarini aniqlash, resurslardan foydalanishdagi mavjud kamchiliklarni baholash va boshqaruv qarorlarining samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: sanoat korxonasi, iqtisodiy samaradorlik, ko‘rsatkichlar tizimi, ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi, asosiy vositalar, moddiy resurslar, tannarx, foyda, rentabellik, investitsiya, aktivlar, innovatsiya.

Kirish

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholash zamonaviy iqtisodiy boshqaruvning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Bozor munosabatlari sharoitida korxonaning barqaror faoliyat yuritishi nafaqat ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki mavjud ishlab chiqarish resurslaridan oqilona foydalanish, xarajatlarni kamaytirish, mahsulot sifatini yaxshilash va yuqori moliyaviy natijaga erishish bilan belgilanadi.

Korxonaning iqtisodiy samaradorligini aniqlash uchun turli iqtisodiy ko‘rsatkichlardan foydalaniladi. Mazkur ko‘rsatkichlar korxona faoliyatining alohida jihatlarini ifodalasa-da, ularning barchasi o‘zaro bog‘liq holda korxonaning umumiy samaradorlik holatini shakllantiradi. Shu sababli samaradorlikni baholashda alohida ko‘rsatkichdan foydalanish o‘rniga ularning tizimidan foydalanish ilmiy va amaliy jihatdan maqsadga muvofiqdir [1].

Iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tizimi korxonaning ishlab chiqarish imkoniyatlari, resurslardan foydalanish darajasi, xarajatlarning shakllanishi va moliyaviy natijalarini kompleks

ravishda baholash imkonini beradi. Bunday tizim orqali korxonaning qaysi yo‘nalishda samarali faoliyat yuritayotgani va qaysi yo‘nalishlarda muammolar mavjudligini aniqlash mumkin.

Sanoat korxonalarida samaradorlik ko‘rsatkichlari ishlab chiqarish jarayonining turli bosqichlarini qamrab oladi. Ishlab chiqarish hajmi va mahsulot sifati natijaviy ko‘rsatkichlarni ifodalasa, mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish va materiallardan foydalanish darajasi resurs samaradorligini ifodalaydi. Tannarx va xarajatlar xarajat samaradorligini, foyda va rentabellik esa moliyaviy samaradorlikni tavsiflaydi.

Shu jihatdan sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlarni ilmiy jihatdan tizimlashtirish va ularning mazmunini ochib berish korxona faoliyatini kompleks baholash uchun muhim ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi asosiy ko‘rsatkichlar tizimini shakllantirish va ularning iqtisodiy mazmunini ilmiy jihatdan tavsiflashdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarining mohiyatini ochib berish, ularni asosiy guruhlarga ajratish, har bir guruhga kiruvchi ko‘rsatkichlarning iqtisodiy mazmunini yoritish, ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash va sanoat korxonalari faoliyatini baholashda ulardan foydalanishning nazariy asoslarini ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarini shakllantirish va baholash masalalari iqtisodiy fan rivojlanishining turli bosqichlarida tadqiq etilgan. Klassik iqtisodiy maktab vakillari ishlab chiqarish samaradorligini asosan mehnat unumdorligi, kapitaldan foydalanish va ishlab chiqarish natijalari bilan bog‘laganlar.

A. Smit mehnat taqsimoti va mehnat unumdorligining oshishi ishlab chiqarish natijalarining yaxshilanishiga olib kelishini asoslagan [2]. Ushbu yondashuv bugungi kunda mehnat unumdorligi ko‘rsatkichini korxona samaradorligini baholashning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida qo‘llash uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

D. Rikardo ishlab chiqarish omillaridan foydalanish va ularning natijaga ta’sirini o‘rganishga katta e’tibor bergan [3]. Uning qarashlari resurs samaradorligini baholashda muhim nazariy ahamiyatga ega.

Kobb va Duglas tomonidan ishlab chiqilgan ishlab chiqarish funksiyasi ishlab chiqarish natijasining mehnat va kapital kabi omillar bilan bog‘liqligini ko‘rsatib berdi [4]. Ushbu yondashuv ishlab chiqarish resurslarining samaradorligini o‘lchashga qaratilgan tadqiqotlarning rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

R. Solou iqtisodiy o‘sish va ishlab chiqarish samaradorligini tadqiq etishda texnologik taraqqiyotning ahamiyatini ko‘rsatgan [5]. Bu yondashuv zamonaviy sharoitda innovatsion va texnologik ko‘rsatkichlarni samaradorlikni baholash tizimiga kiritish zarurligini asoslaydi.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining mahsuldorlikni o‘lchashga oid metodik yondashuvlarida ishlab chiqarish natijalari va ishlab chiqarish omillaridan foydalanish o‘rtasidagi munosabatlarni baholash muhimligi qayd etiladi [1].

M. Porter korxonaning raqobatbardoshligi va iqtisodiy samaradorligini xarajatlarni boshqarish hamda iste’molchilar uchun yuqori qiymat yaratish jarayonlari bilan bog‘laydi [6].

Ushbu yondashuv moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda bozor va raqobat ko‘rsatkichlarini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda korxona samaradorligini baholashda moliyaviy natijalar bilan bir qatorda innovatsion faoliyat, texnologik yangilanish, inson kapitali va resurslardan foydalanish samaradorligi ham hisobga olinmoqda. Shu sababli sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi kompleks xarakterga ega bo‘lishi lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimini shakllantirishda tizimli yondashuv, guruhlash, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va iqtisodiy-statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

Tizimli yondashuv asosida iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘langan yagona tizim sifatida qaraldi. Bunda ishlab chiqarish natijalari, resurslardan foydalanish, xarajatlar va moliyaviy natijalar bir-biridan ajratilgan holda emas, balki o‘zaro bog‘liqlikda o‘rganildi.

Ko‘rsatkichlarni guruhlash orqali ular mazmuniga ko‘ra ishlab chiqarish natijalari ko‘rsatkichlari, mehnat samaradorligi ko‘rsatkichlari, asosiy vositalardan foydalanish ko‘rsatkichlari, moddiy resurslar samaradorligi ko‘rsatkichlari, xarajatlar ko‘rsatkichlari, moliyaviy natijalar ko‘rsatkichlari va investitsion hamda innovatsion samaradorlik ko‘rsatkichlariga ajratildi.

Qiyosiy tahlil orqali ko‘rsatkichlarning turli davrlardagi o‘zgarishi, korxonalar o‘rtasidagi farqlar va samaradorlikka ta’sir qiluvchi asosiy omillar aniqlanadi.

Tadqiqot metodologiyasining muhim jihati shundaki, iqtisodiy samaradorlikni bitta ko‘rsatkich orqali baholash emas, balki ko‘rsatkichlar majmuasi orqali kompleks baholash asos qilib olindi. Chunki ayrim hollarda bitta ko‘rsatkichning yaxshilanishi boshqa ko‘rsatkichning yomonlashuvi bilan birga kechishi mumkin.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlarni shartli ravishda bir nechta yirik guruhlarga ajratish mumkinligini ko‘rsatadi. Bunday guruhlash korxona faoliyatini tizimli ravishda baholash imkonini beradi.

Birinchi guruhni ishlab chiqarish natijalarini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Ushbu guruhga ishlab chiqarilgan mahsulot hajmi, sotilgan mahsulot hajmi, mahsulot sifati, ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi va mahsulot tarkibidagi o‘zgarishlar kabi ko‘rsatkichlar kiradi.

Ishlab chiqarish hajmi korxonaning ma’lum davr mobaynida qancha miqdorda mahsulot yaratganini ifodalaydi. Ushbu ko‘rsatkich korxonaning ishlab chiqarish imkoniyatlari va bozor talabiga javob berish darajasini baholashda muhim ahamiyatga ega. Biroq ishlab chiqarish hajmining ortishi har doim ham iqtisodiy samaradorlikning oshganligini anglatmaydi. Chunki ishlab chiqarish hajmi bilan bir vaqtda xarajatlar ham keskin oshishi mumkin.

Sotilgan mahsulot hajmi ishlab chiqarilgan mahsulotning bozor tomonidan qabul qilinishini tavsiflaydi. Korxona tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotning sotilishi uning real iqtisodiy natijalarini shakllantiruvchi muhim omildir. Shu sababli ishlab chiqarish va sotish hajmini birgalikda tahlil qilish maqsadga muvofiq.

Mahsulot sifati ham iqtisodiy samaradorlikning muhim ko‘rsatkichlaridan biridir. Sifatning yuqori bo‘lishi mahsulotning bozor qiymatini oshirishi, xaridorlar ishonchini mustahkamlashi va korxonaning raqobatbardoshligini kuchaytirishi mumkin. Sifatning pastligi esa qayta ishlash, brak va qo‘shimcha xarajatlarning oshishiga olib keladi.

Ikkinchi guruhni mehnat samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Ularning asosiylaridan biri mehnat unumdorligidir. Mehnat unumdorligi xodimlarning ishlab chiqarish jarayonidagi samaradorligini tavsiflaydi. Uning o‘sishi bir xil miqdordagi mehnat resurslari yordamida ko‘proq mahsulot ishlab chiqarish imkonini beradi.

Mehnat unumdorligiga xodimlarning malakasi, ishlab chiqarish texnologiyasi, mehnatni tashkil etish darajasi, avtomatlashtirish, ish joylarining ta’minlanganligi va boshqaruv sifati ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli mehnat unumdorligining o‘zgarishini alohida emas, balki unga ta’sir qiluvchi omillar bilan birgalikda tahlil qilish zarur.

Xodimlar soni ham korxona samaradorligini baholashda muhim ma’lumot manbai hisoblanadi. Biroq xodimlar sonining ko‘pligi yoki kamligi o‘z-o‘zidan samaradorlikni belgilamaydi. Asosiy masala mavjud mehnat resurslaridan qanday foydalanilayotganidadir.

Uchinchi guruhni asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Asosiy vositalar sanoat ishlab chiqarishining moddiy-texnik bazasini shakllantiradi. Uskunalar, ishlab chiqarish binolari, mashinalar va boshqa asosiy vositalarning texnik holati korxonaning ishlab chiqarish imkoniyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini baholashda ularning ishlab chiqarish jarayonidagi bandligi, texnik holati, yangilanish darajasi va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish holati o‘rganiladi.

Asosiy vositalarning haddan tashqari eskirishi ishlab chiqarish xarajatlarining oshishiga, uskunalarning tez-tez to‘xtab qolishiga va mahsulot sifatining pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shu bois asosiy vositalarni yangilash sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

To‘rtinchi guruhni moddiy resurslardan foydalanish samaradorligi ko‘rsatkichlari tashkil etadi. Sanoat korxonalarida xomashyo va materiallar ishlab chiqarish xarajatlarining katta qismini tashkil qilishi mumkin. Shu sababli materiallardan foydalanish samaradorligi mahsulot tannarxi va korxonaning moliyaviy natijalariga bevosita ta’sir qiladi.

Material sig‘imi korxonaning ma’lum miqdordagi mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha moddiy resurs sarflayotganini ifodalovchi muhim ko‘rsatkichdir. Material sarfining kamayishi, boshqa shartlar o‘zgarmagan holda, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish imkonini beradi.

Xomashyo va materiallardan foydalanishda chiqindilar miqdori ham muhim ahamiyatga ega. Ishlab chiqarish chiqindilarining ko‘payishi resurslardan foydalanish samaradorligining pasayganini ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash texnologiyalaridan foydalanish korxona samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Beshinchi guruhni energiya samaradorligi ko‘rsatkichlari tashkil etadi. Zamonaviy sanoat ishlab chiqarishida elektr energiyasi, gaz, yoqilg‘i va boshqa energiya resurslaridan foydalanish xarajatlarning muhim qismini tashkil etadi. Energiya sarfining ortishi mahsulot tannarxining oshishiga olib kelishi mumkin.

Energiya samaradorligini oshirish uchun zamonaviy uskunalardan foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, energiya yo‘qotishlarini kamaytirish va energiya sarfini muntazam nazorat qilish muhim hisoblanadi.

Oltinchi guruhni xarajatlar va mahsulot tannarxini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Mahsulot tannarxi korxonaning ishlab chiqarish jarayonida sarflagan xarajatlarini umumlashtiruvchi muhim iqtisodiy ko‘rsatkichdir. Tannarxning pasayishi korxonaning foydasini oshirish uchun imkoniyat yaratadi.

Biroq tannarxni kamaytirish jarayoni mahsulot sifatining pasayishiga olib kelmasligi kerak. Samarali korxona xarajatlarni kamaytirish bilan birga mahsulot sifatini saqlab qolishi yoki yanada oshirishi lozim.

Xarajatlar tarkibini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Bunda mehnat xarajatlari, moddiy xarajatlar, energiya xarajatlari, amortizatsiya xarajatlari va boshqa xarajatlarning umumiy xarajatlardagi ulushi aniqlanadi. Xarajatlar tarkibining tahlili korxonaning qaysi yo‘nalishlarda iqtisod qilish imkoniyatiga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Yettinchi guruhni moliyaviy natijalarni ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Foyda korxona faoliyatining asosiy moliyaviy natijalaridan biri bo‘lib, korxonaning daromadlari va xarajatlari o‘rtasidagi farqni ifodalaydi.

Foydaning o‘sishi korxonaning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Korxona foydasi hisobidan ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish, xodimlarni rag‘batlantirish va investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari paydo bo‘ladi.

Rentabellik ko‘rsatkichlari esa foydaning sarflangan resurslar, xarajatlar yoki mavjud aktivlarga nisbatan samaradorligini ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan rentabellik sanoat korxonasining iqtisodiy samaradorligini baholashda eng muhim moliyaviy ko‘rsatkichlardan biridir.

Foyda miqdorining katta bo‘lishi har doim ham korxona faoliyatining yuqori samaradorligini anglatmaydi. Agar korxona katta hajmdagi resurslardan foydalanib, nisbatan kam foyda olayotgan bo‘lsa, uning samaradorlik darajasi past bo‘lishi mumkin. Shu sababli foyda bilan bir qatorda rentabellik ko‘rsatkichlarini ham tahlil qilish zarur.

Sakkizinchi guruhni aktivlardan foydalanish samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Korxonaning mavjud aktivlari ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatda qay darajada samarali ishlatilayotganini aniqlash muhimdir. Aktivlarning ortishi o‘z-o‘zidan korxona samaradorligining oshishini anglatmaydi. Muhimi, mavjud aktivlar qanday iqtisodiy natija yaratmoqda.

To‘qqizinchi guruhni investitsiyalar samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tashkil etadi. Sanoat korxonalarida investitsiyalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, texnologiyalarni yangilash, yangi mahsulotlarni o‘zlashtirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish uchun muhim manba hisoblanadi.

Investitsiya samaradorligini baholashda investitsiya natijasida ishlab chiqarish hajmining, foydaning, mehnat unumdorligining va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlarning qanday o‘zgarganiga e’tibor qaratish lozim.

O‘ninchi guruhni innovatsion faoliyat ko‘rsatkichlari tashkil etadi. Innovatsiyalarni joriy etish korxonaning texnologik imkoniyatlarini kengaytiradi, mahsulot sifatini oshiradi va yangi

bozorlarni egallash imkonini beradi. Shu sababli zamonaviy sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni samaradorlik koʻrsatkichlari tizimidan chetda qoldirmaslik zarur.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda koʻrsatkichlar tizimidan foydalanish alohida koʻrsatkichlardan foydalanishga nisbatan kengroq va aniqroq natija beradi. Chunki korxona faoliyatining bir yoʻnalishidagi ijobiy oʻzgarish boshqa yoʻnalishdagi salbiy oʻzgarish bilan bir vaqtda yuz berishi mumkin.

Masalan, ishlab chiqarish hajmining oshishi ijobiy natija hisoblanadi. Biroq agar ishlab chiqarish hajmi bilan birga xarajatlar ham yuqori sur'atlarda oshsa, korxonaning umumiy iqtisodiy samaradorligi pasayishi mumkin. Xuddi shuningdek, foydaning oʻsishi ham ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish samaradorligi oshganligini avtomatik ravishda anglatmaydi.

Shu sababli iqtisodiy samaradorlikni baholashda koʻrsatkichlar oʻrtasidagi sabab-oqibat aloqalarini aniqlash muhim. Mehnat unumdorligining oʻsishi mahsulot tannarxiga, tannarxning oʻzgarishi foydaga, foydaning oʻzgarishi esa rentabellik va investitsion imkoniyatlarga ta'sir koʻrsatadi.

Samaradorlik koʻrsatkichlarini oʻrganishda ularning dinamikasiga ham alohida e'tibor berish zarur. Bitta davr uchun hisoblangan koʻrsatkich korxonaning real rivojlanish tendensiyasini toʻliq koʻrsatmasligi mumkin. Bir necha yil davomida koʻrsatkichlarning oʻzgarishini tahlil qilish orqali korxonaning samaradorligi oshayotgan yoki pasayayotganini aniqlash mumkin.

Shuningdek, koʻrsatkichlarni tarmoqdagi boshqa korxonalar bilan taqqoslash ham muhimdir. Chunki ayrim koʻrsatkichlarning yuqori yoki past darajasi faqat korxonaning ichki holati bilan emas, balki tarmoqning umumiy xususiyatlari bilan ham bogʻliq boʻlishi mumkin.

Sanoat korxonalarida samaradorlik koʻrsatkichlarini boshqaruv qarorlarida qoʻllash ham muhim ahamiyatga ega. Koʻrsatkichlar faqat hisobot uchun emas, balki mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish uchun ishlatilishi kerak. Masalan, material sarfining yuqoriligi xomashyo xarid qilish tizimini, ishlab chiqarish texnologiyasini yoki chiqindilarni boshqarish jarayonini qayta koʻrib chiqishni talab qilishi mumkin.

Mehnat unumdorligining pasayishi esa xodimlar malakasi, mehnatni tashkil etish, texnologik jarayon yoki ishlab chiqarish uskunalari bilan bogʻliq muammolar mavjudligini koʻrsatishi mumkin.

Tannarxning oshishi korxonaning xarajatlar tarkibini chuqur oʻrganishni talab qiladi. Agar xarajatlarning oʻsishiga energiya narxlari sabab boʻlayotgan boʻlsa, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish zarur. Agar moddiy xarajatlar oshayotgan boʻlsa, xomashyo va materiallardan foydalanish samaradorligini qayta koʻrib chiqish maqsadga muvofiq.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini baholashda zamonaviy sharoitda ekologik koʻrsatkichlarning ahamiyati ham oshib bormoqda. Resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va energiya tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etish korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan birga ekologik barqarorlikni ham ta'minlaydi.

Raqamli texnologiyalar esa samaradorlik koʻrsatkichlarini tezkor monitoring qilish imkonini bermoqda. Korxonada ishlab chiqarish, xarajatlar, mehnat, resurslar va moliyaviy natijalar boʻyicha ma'lumotlarni yagona tizimda jamlash boshqaruv qarorlarining sifatini oshiradi.

Shunday qilib, samaradorlik ko‘rsatkichlari tizimi korxonaning nafaqat mavjud holatini baholash, balki uning kelgusidagi rivojlanish imkoniyatlarini aniqlash vositasi sifatida ham qaralishi lozim.

Xulosa

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi korxona faoliyatini kompleks baholashning muhim ilmiy va amaliy vositasi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari iqtisodiy samaradorlikni bitta ko‘rsatkich orqali to‘liq ifodalash mumkin emasligini ko‘rsatdi.

Samaradorlikni baholashda ishlab chiqarish natijalari, mehnat unumdorligi, asosiy vositalardan foydalanish, moddiy va energetik resurslar samaradorligi, xarajatlar, mahsulot tannarxi, foyda, rentabellik, aktivlardan foydalanish, investitsiyalar va innovatsion faoliyatni ifodalovchi ko‘rsatkichlardan kompleks foydalanish maqsadga muvofiq.

Mazkur ko‘rsatkichlarning har biri korxona faoliyatining ma’lum bir jihatini tavsiflaydi. Ularning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish esa korxonaning umumiy iqtisodiy samaradorligini aniqroq baholash imkonini beradi.

Tadqiqot natijasida samaradorlik ko‘rsatkichlarini natijaviy, resurs, xarajat va moliyaviy ko‘rsatkichlar sifatida tizimlashtirish mumkinligi asoslandi. Bunday yondashuv korxona faoliyatidagi mavjud muammolarni aniqlash, ichki imkoniyatlarni baholash va boshqaruv qarorlarini takomillashtirish uchun muhim metodologik asos yaratadi.

Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun ko‘rsatkichlarning faqat mutlaq qiymatlarini emas, balki ularning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini, tarmoqdagi boshqa korxonalar bilan farqini va ularga ta’sir etuvchi omillarni ham o‘rganish zarur.

Shuningdek, zamonaviy sanoat sharoitida innovatsion faollik, raqamlashtirish, energiya samaradorligi, inson kapitali va ekologik barqarorlik ko‘rsatkichlarini ham iqtisodiy samaradorlikni baholash tizimiga kiritish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Umuman olganda, sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini ifodalovchi ko‘rsatkichlar tizimi korxona faoliyatining barcha muhim jihatlarini qamrab oladigan, o‘zaro bog‘langan va boshqaruv qarorlarini qabul qilishga xizmat qiladigan kompleks tizim sifatida shakllantirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Measuring Productivity: OECD Manual. Paris: OECD Publishing, 2001.
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1776.
3. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation. London, 1817.
4. Cobb C. W., Douglas P. H. A Theory of Production. American Economic Review. 1928. Vol. 18.
5. Solow R. M. Technical Change and the Aggregate Production Function. Review of Economics and Statistics. 1957. Vol. 39, No. 3.
6. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985.
7. Schumpeter J. A. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934.

8. Womack J. P., Jones D. T. Lean Thinking: Banish Waste and Create Wealth in Your Corporation. New York: Simon & Schuster, 1996.
9. Ohno T. Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. Portland: Productivity Press, 1988.
10. Drucker P. F. Innovation and Entrepreneurship. New York: Harper & Row, 1985.
11. United Nations Industrial Development Organization. Industrial Development Report. Vienna: UNIDO.
12. OECD. OECD Compendium of Productivity Indicators. Paris: OECD Publishing.
13. World Bank. World Development Report. Washington, D.C.: World Bank.
14. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook. Geneva: International Labour Office.
15. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990.